

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Талабірчук Оксани Юріївни
«Проза Івана Яцканина: проблематика, поетика»
на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.01.01 – українська література

Доля українського етносу, упродовж століть роздертого імперіями, зумовила особливості художнього осмислення людини та світу й естетичну своєрідність української літератури загалом, що витворювалась і в Україні, і за її межами. Дослідження текстових масивів, що постають поза так званою «материковою літературою», дають можливість, з одного боку, скорелювати в координатах цілісної системи уявлення про художні тенденції літератури діаспори, екзистенційну парадигму світогляду і творчості письменників поза Україною, їхні естетичні програми та запропоновану модель світу. З другого боку, – вивчення доробку митців (а Іван Яцканин серед них), чия творчість підтверджує життєздатність української культури незалежно від місця її побутування, сприяє окресленню перспективи інтелектуального прогресу українців, важливим чинником якого є їх національна ідентифікація, неможлива без урахування і використання усієї історико-культурної спадщини. Актуальність таких наукових студій сьогодні особливо на часі, і дисертаційна робота Талабірчук Оксани Юріївни як одне з перших у вітчизняному літературознавстві комплексне дослідження творчої спадщини представника українського письменства Пряшівщини належить саме до таких наукових праць.

Одразу наголосимо, що, означивши за об'єкт дослідження творчість Івана Яцканина, дисерантка свідомо обрала недостатньо вивчену науковцями і мало знану читацькою аудиторією україномовну прозу Словаччини, а отже, постала перед потребою систематизації вже напрацьованого й пошуку власної інтерпретаційної моделі та необхідністю схарактеризувати твори письменника як органічне явище і в контексті літератури діаспори, і в літературі материковій. Тож Оксана Юріївна рухається в річищі досліджень, біля витоків

яких, скажімо, праці Соломії Павличко, яка однією з перших у монографії «Дискурс модернізму в українській літературі» розглядала українську літературу як цілісність, спільно аналізуючи «материкову» і діаспорну гілку літературного процесу.

Поставивши за мету дослідити проблематику та поетику прози Івана Яцканина, О.Ю. Талабірчук успішно розв'язує низку завдань, спрямованих на виявлення проблемно-тематичної своєрідності його прози, особливостей мистецького втілення світоглядних концептів, стильової специфіки художньої творчості письменника. Щоправда, останнє і сформульоване у Вступі завдання «дослідити еволюцію художнього мислення прозайка» (С. 4), вважаю, перегукуються. Окрім того, серед використаних наукових методів варто було б назвати і архетипний, результати вмілого застосування якого дисерантка продемонструвала в другому розділі праці.

Окресливши у Вступі необхідні для наукової студії параметри, у трьох розділах основної частини О.Ю. Талабірчук здійснює комплексний аналіз предмета дослідження. Варто особливо відзначити віднайдену дисеранткою призму, крізь яку інтерпретується творчість Івана Яцканина не тільки як презентанта української літератури Пряшівщини, а і як представника загальнонаціонального письменства – це проблематика національної самоідентифікації та характерний для нашої літератури комплекс екзистенційних концептів.

У першому розділі дисертації – «*Творчість Івана Яцканина в контексті українського літературного простору Словаччини кінця ХХ – початку ХХІ століття*», – здійснюючи критичний аналіз праць, присвячених розвиткові української літератури Словаччини і творчості Івана Яцканина зокрема, дисерантка простежує «культурно-історичні передумови розвитку українського прозового наративу Словаччини, виокремивши його основні риси та специфіку творення» (С.8), і здійснює спробу висвітлення багатогранної творчої особистості письменника на художній, літературознавчій, перекладацькій та редакторській нивах. Такий масштабний дослідницький

задум авторка реалізує в кількох параграфах. Уже в першому – 1.1. «Культурно-історичні передумови розвитку української прози Словаччини на пomezjіv'ї століть» – порушено і питання періодизації українського літератури Словаччини, і чинників її формування. Запропонувавши власне бачення етапів сучасної літератури, О.Ю. Талабірчук здійснює огляд української прози. Можливо, тому параграф має більш статистичний, ніж аналітичний характер: ретельно перерахувавши прозові твори і збірки, серед усього проблемно-тематичного діапазону дисертантка акцентувала на проблемі «пам'яті роду, родових коренів» (с. 16). У параграфі 1.2. «Творча особистість І.Яцканина: письменницька, літературознавча, перекладацька та редакторська діяльність», де виокремлення основних тематичних ліній, визначення нового типу персонажа, характеристика конфліктів і спостереження над мовно-стилістичними особливостями творів різних збірок Івана Яцканина поєднуються з аналізом провідних тенденцій кожного з етапів його мистецького шляху. Авторка дисертації осмислює аналітичні джерела, присвячені творчості письменника, критично оцінює позиції авторитетних дослідників.

Інформаційно насичена частина параграфу, в якому проаналізовано літературознавчу, перекладацьку та редакторську діяльність Івана Яцканина. Дослідниця наводить типологію літературознавчих студій письменника, визначає їхню проблематику, структуру, аналізує зміст. Зокрема зупиняється на рецензіях перекладів зі словацької і чеської мов. Відзначимо той позитивний момент, що в своїй оцінці цієї частини доробку авторка дослідження аргументовано демонструє не лише взаємозалежність різних аспектів творчості Івана Яцканина, а й переконує, що у своїх поглядах на тактику і стратегію мистецтва перекладу він є продовжувачем традиції, яку започаткував І.Франко й послідовно розробляли прихильники концепції художнього перекладу Г.Кочур, М.Рильський, В.Коптілов та ін. Дисертантка доводить, що студії Івана Яцканина, присвячені перекладам українських авторів – від Т.Шевченка, І.Франка, А.Тесленка, Є.Маланюка, митців Розстріляного відродження і до

Оксани Забужко і Ю. Андруховича – ознайомлюють європейського читача зі знаковими текстами української літератури і навпаки – завдяки його власним перекладам український реципієнт має змогу відкрити для себе літературу Словаччини. Що ж до редакторської праці, то О.Ю. Талабірчук практично обмежилась констатацією факту понад двадцятирічного очільництва Іваном Яцканином журналу «Дукля». Можливо, це питання варто було б висвітлити ширше. Адже в історії сучасної української літератури знані ситуації, коли саме позиція редактора часопису у відборі текстів для публікації (як, скажімо, Миколи Рябчука в «Сучасності» кінця 1980 – на початку 1990-х рр.) сприяла спрямуванню української літератури в європейське русло і стала вагомим чинником формування духовно-культурної атмосфери того часу.

На основі реферування праць дослідників у параграфі 1.3. дисерантка не лише реконструює творчість Івана Яцканина як об'єкт літературно-критичної думки українських та словацьких науковців, а й визначає проблемні моменти цього критичного дискурсу, як-от поверхневий аналіз творів митця та «контексту загальноукраїнського літературного процесу» (С. 47).

Спробу задовольнити потребу в комплексному і ґрунтовному дослідженні творів Івана Яцканина дисерантка здійснює в другому і третьому розділах своєї наукової праці. Так, *другий розділ* з децьо публіцистичною назвою «*Материк духовності в художньому осмисленні Івана Яцканина*» присвячений аналізові духовних констант рідного простору в прозі митця, висвітленню проблеми ідентифікації в ній. Окрема увага приділяється питанню національних вимірів повісті «Ангел над містом». Виокремивши архетипи землі, дому, матері, О.Ю. Талабірчук наголошує на їхньому значенні для української духовності та розглядає художню репрезентацію в досліджуваній прозі, зокрема у творенні письменником різних варіантів антейського міфу. Вдалим аспектом дослідження є порівняльний аналіз із творчістю І. Чендея як діалог материкового і діаспорного прочитання спільнотої проблеми художнього вираження ментальності, а в 2.2. – із творчістю Гр. Тютюнника. Проте, вважаю, потребує додаткового пояснення авторська типологія героїв як моделей

ставлення до рідного простору, де поряд із антіномічною парою «герой – інтегрований у рідний простір» і «герой, який добровільно його покинув», дисертантка виокремлює тих, «3) які повертаються додому, коли мають негаразди» і «4) героїв, які бажають повернутися в минуле, а саме в емоційно стабільну пору свого життя – дитинство, юність» (С. 74). Обидва типи, умовно кажучи, це герої, які повертаються (в одному випадку – фізично, в іншому – у спогадах) і тим самим засвідчують дискомфорт свого нового «простору». Можливо, міркування про складні взаємини «свого» і «чужого» в різних варіаціях увиразнило б запропоновану типологію.

У параграфі 2.2. дисертантка наголошує, що актуалізація проблеми національної самототожності в творчості Івана Яцканина зумовлена не лише загальною тенденцією, що склалася в умовах активного діалогу культур і наслідків глобалізації, а й драматичними обставинами внутрішнього розколу українського етносу Словаччини. У низці проаналізованих творів О.Ю. Талабірчук віднаходить маргінального героя, який болісно відшуковує власну ідентичність, типологічно спорідненого з персонажами прози Гр. Тютюнника і Є. Гуцала. Тематично близька до малої прози Івана Яцканина і повість «Ангел над містом», досліджена в параграфі 2.3. крізь призму проблеми національної ідентичності. Здійснивши сюжетний, проблемний і пообразний аналіз твору, зосередившись на його філософсько-символічній назві, авторка доходить слушного висновку про вияв у повісті проблеми національної ідентичності, яка безпосередньо пов'язана з питанням духовності.

Особливо цікавим, вважаю, є третій розділ «*Екзистенційно-антропологічні шукання Івана Яцканина*». У ньому дисертантка зосереджується на мотивах самотності, втечі, смерті у творчості письменника як виявах екзистенційного світовідчуття в трагедійному варіанті. Такий ракурс вважаємо цілком доречним, адже важливим фактором формування такого відчуття світу є, окрім іншого, і той факт, що, на відміну від країн імміграції, на Пряшівщині проживає автохтонне українське населення, проблема національної і певною мірою духовної невизначеності якого сприймається письменником і як

загальна, і як особистісна трагедія. Прискіпливий літературознавчий аналіз тексту, залучення інтерпретаційних методик дозволяють авторці дійти переконливого висновку про художнє тлумачення Іваном Яцканином екзистенційних категорій поряд з осмисленням проблем часу, фаталізму. Уважне прочитання текстів поєднується з типологією самотності у творах, диференціацією мотивів за локаціями персонажів тощо.

Важко не погодись із О.Ю.Талабірчуک, що мотив втечі або ескапізму (у роботі чомусь «есканізму» (С.127), не новий у світовій літературі. Більше того, саме література ХХ століття запропонувала нове, у порівнянні з літературною традицією романтизму, його художнє тлумачення. Так, на прикладі текстів зарубіжної літератури можна простежити, як змінилась мотивація ескапізму, скажімо, у С.В.Моема в порівнянні з варіантами втечі в літературі класичного реалізму чи романтизму. І відповідно з'явився новий тип персонажа, піднятого над традиційними категоріями «позитивний» чи «негативний» персонаж. У зв'язку з цим, припускаємо, що трагедію головного героя оповідання Івана Яцканина «Мороз ліпше вміє...» можна інтерпретувати не лише як трагедію втрати зв'язку з домом (а саме з цього погляду авторка дисертації аналізує цей текст), а і як драму митця, що гине через втрату зв'язку з джерелом – природно-містичним – свого таланту. В оповіданні це мотив морозу, що творить візерунки на вікні, які намагається відтворити і в своєму ремеслі-мистецтві головний герой. Це відповідало б і заявленому дисиденткою нереалістичному письму Івана Яцканина з орієнтацією на модерністський комплекс трагічного митця (на кшталт гауптманівського Генріха із «Затонулого дзвону») зі спробою осмислити інфернальну складову мистецтва. Звідси оповідання «Мороз ліпше вміє...» – як варіант твору з проблематикою подвійної самоідентифікації – особистісної і мистецької. Загалом, авторські міркування, ретельний текстовий аналіз у цьому розділі справляють позитивне враження.

Висновки й узагальнення дисертаційної роботи дисертації постають логічно вмотивованими, чіткими, місткими та визначають перспективу

подальших досліджень творчості Івана Яцканина зокрема та інших художніх явищ літератури поза межами України.

Список використаних джерел засвідчує системний підхід до об'єкта дисертації. Щоправда, в роботі з метою дослідження поетики варто було б залучити праці М.Бахтіна, Ю.Лотмана та ін. Зайвими у списку є підручники (№59, 60), трапляються окрімі неточності в оформленні (№30, 34, 54, 7 8, 136, 138, 155, 156). Та загалом список наукових джерел, презентований 215 найменуваннями широкого діапазону з історії та теорії літератури, етнопсихології, відображає широку обізнаність авторки з колом питань, які порушені в дисертаційній праці.

Основні положення дослідження солідно апробовано в численних доповідях на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях та відображені в 14 публікаціях, 9 із яких побачили світ у фахових вітчизняних і 5 – закордонних періодичних виданнях.

Автореферат дисертації повністю відображає зміст і структуру дисертації. Його текст органічно узагальнює цілісний концепт дослідження, постає логічним результатом опрацьованого матеріалу.

Дисертація написана добротною мовою, стилістично струнка. Окрім неоковирності («серед провідних письменників <...> виокремлюється творчість» (С. 3), «перекладацький набуток» (С. 4), «унікнула» (С. 15), «прив'язаність до рідної скиби» (С. 25), «доробок <...> становить два періоди» (С. 27), «дотримати дух твору» (С. 35), «архетипальні поняття» (С. 52), повторення цитати (С. 76 і С. 83) не впливають на загалом якісно виконану наукову працю.

Разом із тим ознайомлення з дисертацією О. Ю. Талабірчук спонукає і до дискусії:

1) У параграфі 1.1. «Культурно-історичні передумови розвитку української прози Словаччини на помежі століть», посилаючись на праці Т. Гундорової, дисерантка говорить лише про ситуацію постмодерну в українській літературі кінця 1980-х років, тоді як за запропонованою тією ж

Т. Гундоровою типологією, сучасна українська література репрезентована трьома культурно-естетичними напрямами: неомодернізмом, постмодернізмом та неопопулізмом. Чи за В.Єшкілевим, трьома дискурсами: тестаментально-рустикальним, неомодерним, постмодерним. Остання типологія у дослідженні творчості І. Яцканина видається перспективною для спостереження над розширенням його тематично-проблемного горизонту – від «сільської прози» як ознаки рустикального дискурсу до зображення характерних для модерної традиції маргінальних ситуацій, «проблем самототожності, визначенням свого місця у світі та ідентифікація себе з певним середовищем» (С. 21). Щоправда, вже в I-ому розділі дисерантка йде на випередження у висновку про неореалістичний стиль творів Івана Яцканина, хоча це узагальнення більш переконливо ззвучить у другому розділі на основі аналізу не тільки теми, проблеми, а й стилю, типові героя тощо.

2) Обравши за мету дослідити проблематику та поетику прози Івана Яцканина, авторка більше зосередилася на проблематиці його творів, «розорошивши» цікаві спостереження над поетикою текстів по всій «горизонталі» наукової праці. Можливо, до переліку названих у Вступі завдань варто було б включити питання жанрової специфіки прози І.Яцканина. Тим більше, що дисерантка не раз розглядає різні аспекти жанрології, зокрема, характеристику новели і творів із новелістичним типом художнього висвітлення (С. 24), аналізує явища жанрової дифузії в літературно-критичному доробку письменника (С. 38), веде мову про новелу факту або акції (С. 128), окремо аналізує композицію повісті письменника тощо. Не раз висвітлюється і питання міжтекстових зв'язків творів митця. Наведені авторкою дисертації факти, як-от мотиви притчі про блудного сина в творі «Ох, ті селяки», епіграф із приповісток Соломонових в титулованому рядком молитви оповіданні «І довжникам нашим...» та ін. могли бстати підґрунттям для більш глибокого аналізу діалогу письменника з біблійним інтертекстом та художнього відтворення релігійно-духовного буття українців Пряшівщини. Так само цікавим, здається, було б дослідження назв творів І.Яцканина, у яких

використано наказову форму дієслова («Не лякайтесь натюрмортів», «Будуй хату, Іване!», «Не лякайте лелек»). Це, вважаю, дало б можливість поміркувати над стилем письменника з погляду тягlostі традиції виразного дидактизму й особливої ролі наратора в цих текстах. Проте це радше побажання для подальшого студіювання, що, безумовно, активізується після дослідження Талабірчук Оксани Юріївни, яке відкриває для широкого читацького й наукового загалу талановитого й самобутнього художника слова.

На завершення підкреслимо, що праця Талабірчук О.Ю. має виразний новаторський характер, оскільки його висновки угруповані на вперше проведенному системному аналізі художнього й критичного доробку І.Яцканина, спостереженнях специфіки змісту та стилю його прози. Відтак практичне значення рецензованої дисертації, результати якої можуть бути використані при підготовці курсів з історії української літератури, спецкурсів з історії української літератури зарубіжжя та в наукових роботах різного формату, не викликає заперечень.

Отже, вважаю, що дисертаційна праця «Проза Івана Яцканина: проблематика, поетика» – самостійне і ґрунтовне наукове дослідження, яке відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567, а її автор – Талабірчук Оксана Юріївна – цілком заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література.

Доктор філологічних наук,
професор кафедри світової літератури
Інституту філології
Київського університету імені Бориса Грінченка

Гальчук О.В.

